

Advokatas ir aušrininkas Stanislovas Raila

Petras Juknevičius

Stanislovas Raila gimė 1844 metais Plaučiškių k., Rozalimo vals., Panevėžio aps. (dabar Pakruojo r., Šiaulių aps.), pasiturinčių valstiečių šeimoje. 1882 m. duomenys rodo, kad Jonas Raila, Kazimiero sūnus, Plaučiškių kaime turėjo 22 1/12 dešimtinės dirbamos, 4½ dešimtinės nedirbamos žemės ir 3 dešimtines miško. Railų sodyba buvo prie keliuko į Gikonius. Biografijos faktus papildė jo laišakai lenkų kalbininkui ir etnografui Janui Karlovičiui (1836–1903). 1883 m. gegužės 20 d. jis rašė: „*Paeidamas iš ermafrodiškos familijos (tėvas sulenkėjęs lietuvis, motina išlietuvojusi lenkė), aš išnešiau iš namų savo visiškai mažą „zapostą“ lietuviškystes, nors lyg 10 m. savo amžiaus ir kalbėjau tik lietuviškai, kalba šiaurės – rytų – kalno lietuviška (Panewėžio pavieta). Paradėjau mokytis skaityti (nu tėvo) lenkiškai, lotiniškai ir maskoliškai, o lietuviškai išmokau truputį tik iš savo paties noro. [...] Ėjau į iškaldas tame laike, kai kalbėti lietuviškai buvo didelė gėda. Namie kalbėjau lietuviškai tik apie paprastuosius daiktus, jeigi atsėjo šnekėti apie ką „žmoniškesnį“ – lenkiškai“.* Iš to matyti, kad tėvas buvo mokslų ragavęs žmogus. Vladas Raila, kuriam Stanislovo tėvas buvo senelis, rašo, kad Jonas Raila, gimęs 1810 m., lankė daugiau nei pradinę mokyklą. Vienu metu ėjo Rozalimo valsčiaus taikos teisėjo pareigas. Buvo vedęs Aleksandrą Polujanskaitę iš Gikonių kaimo. Jonas ir Aleksandra Railos užaugino 7 sūnus ir 3 dukras. Vyriausiasis sūnus Stanislovas, šio rašinio herojus, tapo advokatu; trys seserys ištekėjo už ūkininkų; du broliai išvyko į Pskovą; vienas dirbo teismo sekretoriumi, o kitas tarnavo pašte; dar du broliai išėjo užkuriom; šeštasis brolis Ignas buvo nelabai sveikas, todėl liko senberniauti tėviškėje, tapo „dieduku“;

ūkis liko 1864 m. gimusiam Kazimierui – žinomų visuomenės veikėjų Vlodo ir Bronio tėvui.

Stanislovas Raila mokėsi Panevėžio bajorų mokykloje, gimnazijoje. Čia vėl galima pasiremti jau minėtu jo laišku: „*Tarp gimnazistu, mano draugininkų, wienų lietuvininkų (lenkų, žydų ir maskolių buwo tik keletas) wiešpatawo neišpasakyta tamsybe. Tik sekmoj kliasoj pradėjau mislyti, kad lietuviška kalba turi sawo gramatiką, bet kur ją gauti negalėjau pasižinoti*“. Baigęs mokslus Panevėžyje, S. Raila įstojo į Sankt Peterburgo universitetą studijuoti teisės. Dar ištrauka iš minėto laiško: „*Nukakęs į Petrapilę ir įstojęs į universitetą, atsirado draugystėj žmoniu, kurie paeidami iš lietuwių, laike sawę už lenkus, nors tokiais niekad nebuwo, nes ne tik jų literatūros nežinojo, bet ir dorai kalbėti lenkiškai nemokėjo.[...] Bet trukdami dažnai duonos, negreitai galėjau pirkti saw knygas ir mokėtis iš jų kalbos saw., Wadowo nei jokio*“.

1875 m. persikėlė gyventi į Biellooziorską. Kuo jis čia dirbo – advokatu ar tardytoju – nežinome. Toliau domėjosi lietuvių kalbos reikalais („*Pradėjau pirkti saw knygas ir mokėtis iš jų tik nusikėlęs į gilią Šiaurės Maskoliją (Biellozerskas)*“). Tolimame Biellooziorske S. Raila jautėsi vienas, nesutiko tautiečių. Tik vėliau susipažino su vienu kunigu, deja, pastarajam lietuviški reikalai nerūpėjo, nes Stanislovas apibūdina jį vienu žodžiu „*partacz*“ („chaltūrininkas“). Vėliau dėl sveikatos sutrikimų persikėlė į Krymą: Feodosijoje dirbo teismo tardytoju. Rūpinosi persikelti į Lietuvą, į Kauną, tikėdamasis vyskupo M. Paliulionio, su kuriuo siejo giminystės ryšiai, užtarimo. Atvykti į Lietuvą jam sekėsi sunkiai. Viename laiške J. Karlovičiui jis rašė: „*Mano likimas dar neiszrisztas, nes p. Ministeris nenori, kad iszeiczia į demisiją, ir nenor perkelti mane į Lietuvą. Siulija man būti padėtoju prokurora pri Kisziniawp apygardynio Sudo. Prasziaus paleisti mane „po domašnym obstojaattestvam*“.

1883 m. pabaigoje Stanislovas Raila su šeima atvyko į Kauną ir pradėjo dirbti advokatu. Čia aktyviai įsijungė į visuomeninę veiklą. 1905 m. dalyvavo Didžiajame Vilniaus seime.

Dėl sveikatos ar Pirmojo pasaulinio karo audrų nublokštas mirė Ukrainoje, Baltos mieste, 1918 metais.

Tokios trumpos biografinės žinios. Deja, niekas nepasirūpino surinkti žymaus aušrininko biografijos faktų. Vėliau žurnalistas Bronys Raila gailėsis: „*Bet labiausiai man gaila ir tiesiog nesuprantama, kodėl per visą vaikystės gyvenimą tėviškėje, vėliau Panevėžio gimnazijoje,*

Vytauto Didžiojo universitete ir Paryžiaus politinių mokslų studijų ir mano jau pagarsėjusio žurnalistinio darbo metais vis niekad arčiau nepasidomėjau savo dėdės, vyriausiojo tėvo brolio gyvenimu ir darbais. Tik mūsų gimtųjų namų „seklyčioje“ ant sienos kybodavo didoko formato fotografija, tokia rudos spalvos, laiko apgraužta, bet dar vis su itin inteligentiška veido išraiška ir iškaltą barzdele. Vėliau ši fotografija dingo, į Sibirą ištrėmus to namo gyventojus“.

1883 m. kovo mėnesį Ragainėje nelegaliai išėjo pirmasis lietuvių nacionalinis laikraštis „Aušra“. Tai buvo svarbus lietuvių kultūrinio gyvenimo įvykis ir augančio nacionalinio išsivadavimo judėjimo rezultatas. Laikraštis lotyniškėmis raidėmis suaktyvino lietuvių tautos priešinimąsi tautinei priespaudai, ir nacionalinis judėjimas įgavo ryškesnę politinę atspalvį. Pasak akademiko Zigmo Zinkevičiaus, „*Aušros*“ pasirodymas buvo epochinis įvykis lietuvių tautos istorijoje. Ji tapo mūsų tautos legenda. Išjudino lietuvius iš snaudulio“. Todėl pagrįstai galime didžiuotis, kad tarp aušrininkų buvo ir Daugyvenės krašto sūnus Stanislovas Raila.

Kalbant apie S. Railą, kaip publicistą, negalima pamiršti, kad jis pirmasis 1883 m. lenkų savaitraštyje „Kraj“ (Nr.18) paskelbė apie „Aušros“ išleidimą, vėliau tame pačiame leidinyje sukėlė diskusiją dėl Zero slapyvardžiu išspausdinto pikto straipsnio apie lietuvių spaudą. 1884 m. „Aušroje“ (Nr. 17) *Stajės Šumbajorio* slapyvardžiu straipsnyje „Pro domo sua“ („Už savo namus“) jis aiškiai išdėstė „Aušros“ tikslą: „*Mes rašome dėl tų, kurie mus supranta ir nor lietuviškai skaityti, norint ir galėtų kitiškai*“. Jo įsitikinimu, lietuvių inteligentų užduotis buvo ne tik kalbos atgaivinimas, praeities vaizdų prikėlimas ir liaudies švietimas, bet ir darbas visose visuomeninio ir ekonominio gyvenimo srityse, neatmetant jokio luomo („*Senujų lietuvių dievų nebeprikelsi be kompromiso su mūsų [dievais]*“ – „Kraj“. – 1883. – Nr. 44.). Jis netgi manė, kad lietuvių bajoriją ne tik galima įjungti į besiformuojančią lietuvių naciją, bet ir pripažinti jai vadovaujantį vaidmenį („*vieni ūkininkai tautos nepadaro*“, – cit. iš Mulevičius L., žr. literatūros sąrašą). Istorikas E. Vidmantas aušrininką S. Railą priskiria dešiniems liberalams, kurie caro valdžios atžvilgiu „Aušroje“ užėmė konformistinę poziciją.

S. Raila manė, kad „Aušra“ ne visai atitinka laiko dvasią, kad reikia veikti plačiau.

Kai lietuvių inteligentai kėlė sau klausimą, kas yra kultūra, S. Raila lietuvių kultūrą suvokė labai aiškiai. 1883 m. „Aušroje“ rašinyje

„Į darbą kas lietuvis!“ jis dėstė: „*Kas šiandien pasidrasins sakyti lietuvius neturint sau ypatingos, nuo kitų neskolintos, nesamdytos ir nevogtos kultūros, bet jų būdą, įpročius, pobūdį, pasielgimą, visas geras ar piktas ypatybes esant lenkiškomis, vokiškomis ar maskoliškomis? Kas mėgsta žiauksėti, kad lietuviai nepagimdė daug vyrų, kurie savo išmintimi, mokslu ir darbais pasidarė garsingais ne tik savo krašte, bet ir svetur, ir kad mūsų tauta neturi silų augti dvasiškai ir gyventi pagal savo būdą?*“ (Cit. iš Girininkienė V., žr. literatūros sąrašą). S. Raila lietuvius laiko tauta.

Akademikas Zigmas Zinkevičius rašo, kad „Aušroje“ bendradarbiavo per 70 asmenų. Anot jo, tai daugiausia pobaudžiaviniai inteligentai (ūkininkų sūnūs), baigę Maskvos ar Peterburgo (rečiau Varšuvos) universitetus. Svarbiausiais aušrininkais laikytini: Petras Arminas, Silvestras Baltramaitis, Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas, Jonas Jablonskis, Mikalojus Katkus, Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, Vincas Kudirka, Jonas Mačiulis-Maironis, Pranas Mašiotas, Stanislovas Raila.

Istorikas L. Mulevičius vadina S. Railą valstiečiu, bet šeimyniniais ryšiais susijusį su bajorija. Beje, to neneigė ir pats aušrininkas. Jau esame minėję jo užuominas apie giminystę su vyskupu M. Palilioniu („*atseit biškį man giminaitšiu*“), viename laiške J. Karlovičiui jis rašė: „*Mano „páwardę“ (taip pas mus sakoma) lotyniškai skamba Railā (lā =la) [...] Familija mano paein iš bajorų, tradicija sako, kad senowój buwome Ryllo. Tokią prawardę radau ir aktuose, ar prigul ji mums, negaliu pasakyti. Railos yra pietų – wakarų Lietuwoj, bet kaip jie sakosi lietuwiškai nežinau. Paeiti galėtų nuo žodžio rylioti, raliuoti – trillen*“.

Panaikinus Lietuvai spaudos draudimą 1904 metais, P. Vileišis ir jo aplinkos žmonės inicijavo carui padėkos laiško rašymą. Tuo pat metu Vilniuje prasidėjo akcija dėl bažnyčios išlaisvinimo iš lenkų kalbos ir per didelės lenkų hegemonijos joje. Tuo reikalu 1904 m. gegužės 23 d. popiežiui Pijui X buvo nusiųstas memorialas „*De lingua polonica in ecclesiis Lithuaniae*“ („Apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose“). Pasirašė J. Basanavičius, S. Raila ir kt.

Nuo 1894 m. jis rašė į „Varpą“, „Lietuvių laikraštį“, „Vilniaus žinias“. Stanislovas Raila pasirašinėjo slapyvardžiais *Szunbajoris*, *Szunbajoris Staje*, *Šunbajoris*, *Šunbajoris St.*, *Šunbajoris Staje*, *St. Szunb.*, *S.R.*, *A.R.*, *S. Lietuvys*, *S. Lizdeika*, *Senas Lizdeika*.

Nedaug ką galima pasakyti apie Stanislovo Railos šeimą. Žmona buvo lenkė nuo Anykščių. Viename laiške apie lietuvių kalbos tarmes jis rašė, kad kalbą „*Anykštšių girdėjau 1881 m. apsilankęs pas giminaičius patšios (kuri nemok lietuviškai, nes užaugo svetur) Wilkmergės paviete*“. Kituose laiškuose jis rašo apie žmonos ir vaikų parsivežimą į Lietuvą. Kiek daugiau žinių išliko apie jo sūnų Algimantą. Jis, grįžęs iš Rusijos į Lietuvą apie 1924–1925 metus, norėjo patekti į Lietuvos universiteto matematikos-gamtos fakultetą, bet pabuvęs kelerius metus Šiaulių gimnazijos matematikos ir fizikos mokytoju, grįžo į Rusiją, kur buvo pakviestas Maskvos universiteto profesoriumi. Tiesa, dar prieš tai buvo paskirtas Lazdijų progimnazijos direktoriumi, bet nesutarė su klebonu, kuris kišosi į mokyklos reikalus. Buvo gabus radiotechnikai: susikonstravo aparatą ir klausėsi Rygos, Maskvos radijo stočių. Vladas Raila aprašo susitikimą su juo Šiauliuose, mini viešnagę Plaučiškiuose.

Šaltiniai ir literatūra

1. Baliūnas V. Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija. – Panevėžys. – 1995. – P. 389.
2. Būtenas J. Vinco Kudirkos bendražygiai. – V. – 1993. – P. 73.
3. Daugyvenės kraštas. – K. – 1998. – P. 566, 598-599, 602-603.
4. Girininkienė V. Stanislovo Railos laišakai Jonui Karlovičiui 1883 m. // Mūsų praeitis. – Kn. 3. – V. – 1993. – P. 98-113.
5. Juknevičius P. Aušrininkas ir advokatas Stanislovas Raila // Daugyvenės krašto šviesuoliai – 4. Konferencijos, įvykusios 2006 m. spalio 14 d. Burbiškio dvare, pranešimų tezės. – Panevėžys. – 2006. – P. 4-5.
6. Juknevičius P. Plaučiškių Railos. Advokatas ir aušrininkas Stanislovas // Tėvynė. – 2006 11 08.
7. Juodytė G. Pakruojo krašto žmonės. Biografinis žinynas. – K. – 2005. – P. 108.
8. Kaluškevičius B., Misius K. Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai. 1864 – 1904. – V. – 2004. – P. 388.
9. Kaunas D. Aušrininkas. Tautinio atgimimo spaudos kūrėjas Jurgis Mikšas. – V. – 1996. – P. 82, 92, 95.
10. Lietuviškieji slapyvardžiai. – T. 3. – V. – 1998. – P. 261.
11. Mulevičius L. Nacionalinio judėjimo socialinė – ekonominė ir politinė programa // Lietuvių nacionalinis išsivadavimo judėjimas (ligi 1904 m.). – V. – 1987. – P. 171-216.
12. Petronis J. Petras Vileišis. – V. – 1992. – P. 120.
13. Raila Stanislovas // Lietuvių enciklopedija. – T. 24. – Boston. – 1961. – P. 441.
14. Raila V. Nuo Rozalimo iki Kalifornijos. – V. – 1981. – P. 13-14, 33-34, 47-48.
15. Vidmantas E. „Aušros“ įkūrimas, jos programa ir reikšmė // Lietuvos istorijos metraštis, 1983 metai. – V. – 1984. – P. 33-47.
16. Vidmantas E. Inteligentijos vaidmuo. Jos idėjinė diferenciacija // Lietuvių nacionalinis išsivadavimo judėjimas (ligi 1904 metų). – V. – 1987. – P. 143-171.
17. Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. Lietuvių kalbos iškilimas. – T. 5. – V. – 1992. – P. 27.
18. Алфавитный список землевладельцев Ковеской губернии. Издание 2-е. Ковно. – 1889. – С. 394.